

Zorgpad Stervensfase, interdisciplinaire zorg in de laatste levensfase

In de laatste dagen van het leven komen alle dimensies van palliatieve zorg samen. Het gaat in deze allerlaatste levensfase niet alleen om het verlichten van fysieke symptomen. Er is ook aandacht voor vragen op psychisch, sociaal en spiritueel gebied. Voor naasten is het belangrijk dat ze weten wat ze kunnen verwachten, zowel voor als na het overlijden. Een goed verloop van het sterfbed van een dierbare kan helpen in de verwerkingsfase. Voor zorgverleners is het in deze fase niet altijd eenvoudig om de zorg op het juiste moment en op de juiste manier te verlenen en ook onderling goed af te stemmen. Het Zorgpad Stervensfase is hierbij een waardevol hulpmiddel.

Het Zorgpad Stervensfase draagt bij aan optimale zorg in de laatste levensfase. Op het moment dat het behandelteam verwacht dat de patiënt binnen enkele uren of dagen overlijdt, is het Zorgpad Stervensfase van toepassing. De zorg wordt daarin omschreven in de vorm van doelen zodat systematisch alle aspecten van zorg aan bod komen. Onderzoek en ervaringen uit de praktijk wijzen uit dat gebruik van het zorgpad bijdraagt aan maximaal comfort voor zowel de patiënt als zijn naasten. (L. Veerbeek, 2008) Daarnaast kunnen organisaties het zorgpad ook gebruiken als evaluatie-instrument.

Voor wie?

Het Zorgpad Stervensfase is bruikbaar in elke setting waar zorg aan stervenden gegeven wordt: ziekenhuizen, verpleeg- en verzorgingshuizen, hospices en in de eerste lijn. Alle professionals die bij de zorg

betrokken zijn, kunnen gebruik maken van het zorgpad. In de meeste gevallen zet de verpleegkundige het zorgpad in na overleg met de arts.

Meerwaarde

Werken met het Zorgpad Stervensfase:

- Draagt bij aan betere symptoomcontrole. Vermindert het aantal onnodige diagnostische interventies.
- Bevordert de interdisciplinaire afstemming. Heeft een positief effect op de rouwverwerking bij nabestaanden.
- Maakt de zorg inzichtelijk, toetsbaar en daarmee ook stuurbaar. (L. Veerbeek 2008)

Werkwijze

Het zorgpad bestaat uit drie delen:

1. Beoordeling bij de start. Afspraken over medicatie en interventies worden vastgelegd.
2. Beoordeling van patiëntgebonden problemen. Iedere 4 of 6 uur (thuiszorg) wordt het verloop van lichamelijke, sociale, psychische en spirituele aspecten beoordeeld en geregistreerd.
3. Zorg na het overlijden: registratie van overlijden en zorg voor naasten vindt plaats.

De start van het zorgpad betekent het markeren van de stervensfase. Vanaf dat moment worden mogelijk andere keuzes gemaakt dan in een eerdere fase over wat wel en niet belangrijk is. Door systematisch te werken krijgt het team snel en volledig inzicht in de problemen van de patiënt. Hierdoor kan het team een betere afweging maken bij het bepalen van de

behandeling of zorg. Indien nodig kan het beleid worden bijgesteld.

Materialen

Het Zorgpad Stervensfase is ontwikkeld in samenwerking met het Erasmus MC. Het bestaat uit:

- het zorgpad zelf in drie varianten:
  - ziekenhuisversie
  - verpleeghuisversie
  - thuiszorgversie
- een handleiding waarin wordt uitgelegd hoe het zorgpad in te vullen.
- de folder De stervensfase, met informatie over het stervensproces
- de folder Een dierbare verliezen, met informatie over de periode en gevoelens na overlijden
- de Handleiding implementatie Zorgpad Stervensfase. Deze handleiding beschrijft de implementatie van de methodiek in het zorgproces en de gedachten achter het Zorgpad Stervensfase.
- de Hulpghids digitalisering Zorgpad Stervensfase, Deze gids helpt zorginstellingen en softwareleveranciers bij het ontwikkelen van een digitale versie van het Zorgpad Stervensfase als integraal onderdeel van het digitale dossier. Daarnaast biedt het handvatten voor de organisatorische inbedding van een digitale versie.

Downloaden of bestellen

U kunt via www.palliaweb.nl de diverse materialen [downloaden](#), zoals de zorgpaden, de handleiding zorgpad stervensfase, de handleiding implementatie en de hulpghids. De bijbehorende folders 'De stervensfase' en 'Een dierbare verliezen' zijn eveneens te downloaden of te bestellen in sets van 25 exemplaren via shop.iknl.nl.

Mogelijkheden voor training

IKNL biedt twee mogelijkheden om in uw organisatie met het invoeren van het zorgpad aan de slag te gaan.

- Een training (incompany of in netwerkverband) voor projectleiders en medewerkers die in de organisatie het verbetertraject uitvoeren. Zie [hier](#) voor meer informatie.
- Onderwijsmiddelen indien u in uw organisatie of netwerk een training wilt geven over het Zorgpad Stervensfase dan kunt u het lesmateriaal, de docenten-handleiding en het implementatie-plan [downloaden](#) via www.palliaweb.nl.

Meer informatie

Voor meer informatie over het Zorgpad Stervensfase kunt u terecht bij [Caro Verlouw](#), adviseur palliatieve zorg.

PZNL

De coöperatie Palliatieve Zorg Nederland (PZNL) is opgericht met als doel om organisatie in de palliatieve zorg te verbinden, samenwerking binnen de palliatieve zorg te bevorderen, zorgdomeinen beter op elkaar te laten aansluiten en de kwaliteit van palliatieve zorg constant te verbeteren. Alles in het belang van de patiënt en diens naasten. De huidige leden van PZNL zijn, Fibula, INKL en Stichting PaTz.

IKNL

IKNL is een onafhankelijk kennis- en kwaliteitsinstituut voor de oncologische en palliatieve zorg. IKNL doet onderzoek, faciliteert regionale samenwerking en ondersteunt kwaliteitsverbetering in de praktijk.